

SP4MP_MTO2

Závěrečný projekt

Tereza Žajdlíková

kvalitativní výzkum – případová studie

- Téma: **Duchovní uvědomění u dětí se sluchovým postižením**
- Problém: Možnosti a specifika rozvoje duchovního uvědomění a aktivního duchovního života ve společenství u dětí se sluchovým postižením v České republice.
- Otázka: Jaké jsou možnosti a specifika výuky náboženství, předávání duchovních hodnot a zapojení se do aktivního duchovního života v církevním společenství u dětí se sluchovým postižením v České republice?

Vedlejší otázky:

- Jaké jsou, ve srovnání s vybranou zemí EU, možnosti předávání duchovních hodnot a aktivního duchovního života u dětí se sluchovým postižením v České republice?
- Jaká specifika vyžaduje výuka náboženství pro děti se sluchovým postižením ve srovnání s výukou náboženství pro děti intaktní?
- Jaká lze poskytnout doporučení na výuku náboženství dětí se sluchovým postižením s ohledem na jejich specifika?

Víra a duchovní život vždy určitým způsobem patřily ke kultuře lidstva a jejím hodnotám. V každé době a v každém společenství tvořili pro určitou část lidí, ať větší či menší, významnou součást jejich života, osoby se sluchovým postižením nevyjímaje. Vzhledem ke sluchovému postižení však není porozumění duchovním otázkám pro tyto osoby vždy bezproblémové. Důvodem je například specifická liturgického jazyka, tradice v tomto prostředí užívat především mluvené slovo, historicky nebo osobnostně podmíněný znesnadněný přístup ke vzdělání aj. Věřící lidé se sluchovým postižením proto potřebují jiné způsoby předávání duchovních hodnot a duchovního rozvoje. Ve Slovenské republice, v prostředí katolické církve, je již řešení této problematiky na dobré úrovni. V České republice zatím není přesně zjištěno, jak tato oblast funguje, a neexistují zatím ještě žádné

oficiální materiály pro předávání duchovních hodnot a výuku náboženství u osob se sluchovým postižením.

Cíl práce

Cílem práce je zjistit, jaké jsou možnosti a specifika výuky náboženství, předávání duchovních hodnot a aktivního duchovního života ve společnosti pro děti se sluchovým postižením v České republice s komparací toho, co funguje pro tyto děti ve Slovenské republice. Další část práce tvoří přímá analýza výuky náboženství pro děti se sluchovým postižením s možností vytvořit pro výuku některé didaktické texty a materiály.

Výzkumná strategie: kvalitativní výzkum – případová studie. Vzhledem k tomu, že cílem práce je shromáždit informace o možnostech duchovní péče o děti se sluchovým postižením v České republice a detailně popsat, v čem je třeba, aby se tato péče lišila od intaktní dětské populace, volím jako výzkumnou strategii případovou studii jako jednu z možností kvalitativního výzkumu.

Metody sběru dat

- a) **Rozhovory** s učiteli náboženství pro děti se sluchovým postižením, příp. s rodiči těchto dětí, dále rozhovory s kněžími a dalšími lidmi, kteří se podílejí na pastorační péči osob se sluchovým postižením.
- b) **Pozorování, analýza a rozbor** výuky náboženství a českého jazyka na základních školách (příp. v organizacích) pro sluchově postižené.
- c) **Studium dostupných textových zdrojů a hypertextových odkazů** pro získání dalších kontaktů a informací k výzkumu.
- d) **Účast** na duchovních aktivitách dětí, případně dospělých se sluchovým postižením.

add a) **Rozhovory:** paní učitelka Mgr. Jaroslava Maňasová (Základní škola pro sluchově postižené v Brně), otec Felix Mário (Mgr. Zdenko Žiška, Základní škola pro sluchově postižené v Bratislavě), otec Josef Zrhau (Brno). Kontaktování Základní školy pro sluchově postižené ve Valašském Meziříčí (školní vzdělávací program pro rok 2009/2010 vymezuje a definuje nepovinný předmět náboženství), případně dalších základních škol pro sluchově postižené. Kontaktování Lukáše Jambora (autor

diplomové práce *Specifika pastorační služby neslyšících a její současná podoba v České republice*, 2010).

add b) ***Pozorování, analýza a rozbor***: výuka náboženství a českého jazyka na *základní škole pro sluchově postižené v Brně, základní škole pro sluchově postižené v Bratislavě*, případně na *základní škole pro sluchově postižené ve Valašské Meziříčí*.

add c) ***Studium textových zdrojů a hypertextových odkazů***: diplomová práce Lukáše Jambora (viz. výše), internetových stránek Kresťanského centra nepočujících na Slovensku (www.kcns.sk), internetových stránek o pastorační službě neslyšících na Slovensku (www.nepocujuci.fara.sk), internetových stránek Strediska sv. Františka Saleského – Efecta (www.effetta.sk).

add d) ***Účast***: mše svaté pro neslyšící v České a Slovenské republice.

Možné praktické či etické problémy při výzkumu

Možná úskalí spatřuji v časově náročnější dopravě na potřebná místa (např. Slovenská republika, Valašské Meziříčí) a tím pádem nejspíše méně příležitostí aktivity na těchto místech podrobněji zkoumat. Dalším problémem může být z různých důvodů přerušování spolupráce druhé strany, ukončení výuky náboženství na základní škole pro sluchově postižené v Brně z důvodu nezájmu rodin, dětí apod.

Problém vidím též v nedostatku a horší dostupnosti odborné literatury zabývající se tímto tématem, z níž by diplomová práce měla vycházet.

Úryvek z připraveného nástroje sběru dat

Rozhovor s vyučujícím náboženství na základní škole pro sluchově postižené – polostandardizovaný rozhovor

1. *Jaké je vaše vzdělání?*
2. *Jak dlouho vyučujete na škole náboženství?*
3. *Učil/a jste někdy náboženství i děti slyšící?*
4. *Jak jste se dostal/a k výuce náboženství dětí se sluchovým postižením?*
5. *Jak velký a jakého charakteru je na Vaší škole zájem ze strany žáků a rodin o výuku náboženství?*

6. *Jak probíhalo koncipování obsahu předmětu náboženství na Vaší škole?*
7. *Jaký je na této škole charakter výuky náboženství? Příprava na svátosti/seznamování s příběhy z Bible...*
8. *Jaká jsou dle Vás u dětí se sluchovým postižením nejvýraznější specifika při předávání duchovních hodnot?*
9. *Co dětem se sluchovým postižením dle Vás činí největší potíže při chápání duchovních otázek?*
10. *Čím se dle Vás odlišuje výuka náboženství dětí slyšících a dětí se sluchovým postižením?*
11. *Mají děti slyšící oproti dětem se sluchovým postižením určité výhody a lepší předpoklady pro pochopení duchovních otázek? Jaké?*
12. *Jak vypadá hodina výuky náboženství? Jaké jsou její prvky?*
13. *Jaké využíváte při výuce náboženství didaktické materiály?*
14. *Je didaktických materiálů dostatek a v dostatečné kvalitě?*
15. *Má výuka náboženství a duchovní život dětí se sluchovým postižením v okolí Vaší školy nějaký přesah (např. zda jsou v okolí slouženy mše svaté pro osoby se sluchovým postižením, či připravovány nějaké jiné duchovní aktivity pro tuto skupinu osob apod.) Jaké?*

První terénní poznámky

Úplně na začátku realizace svého výzkumu jsem se sešla s paní Mgr. Jaroslavou Maňasovou, učitelkou na Základní škole pro sluchově postižené v Brně. Naše setkání mělo podobu úvodního polostandardizovaného rozhovoru o dané problematice se snahou vymezit dle aktuální situace konkrétnější podobu diplomové práce.

Paní učitelka vyučuje náboženství již řadu let. Kromě speciální pedagogiky absolvovala také teologickou fakultu v Olomouci, což vytváří dobré předpoklady pro její práci. O výuku náboženství ve škole zájem poměrně je, náboženství navštěvuje přibližně 10 dětí. Nejedná se však o přípravu na svátosti (křest, první svaté přijímání, biřmování), nýbrž má výuka spíše podobu seznamování žáků s Biblí. Příprava na svátosti probíhala v dřívějších letech, v současné době ne.

Děti jsou schopny po nějaké delší době dojít k pochopení existence Boha, potíže jsou však v následném chápání Jeho podoby tak, jak to stojí ve víře katolické církve (osoba s určitými vlastnostmi). Pro děti dlouho zůstává Bůh buď velmi vzdáleným, co nemůže mít

přesah do jejich aktuálního života, nebo naopak nadpřirozenou osobou, která trestá a vzbuzuje strach.

Potíže v chápání biblických příběhů je především v rozumění časovým souslednostem. Děti se neorientují v časových obdobích Starého a Nového zákona. Často je pro ně též náročná samotná abstraktnost příběhu a literární styl Písma svatého, který je tvořen velmi symbolicky, a podstata textu se teprve za těmito symboly odhaluje. Porozumění symbolice činí problémy i dětem (a někdy i dospělým), a musí jim být tedy správně vyložena a vysvětlena. Děti se sluchovým postižením mají vzhledem k méně abstraktní podobě znakového jazyka a tím pádem trochu odlišně strukturovaným myšlením potíže rozumět abstrakci a symbolice vůbec, natož potom v Písmu svatém, které je na symbolice postavené. Potíže samozřejmě nehledejme jenom v samotném Písmu, ale musíme vycházet už z toho, že čeština je pro jedince se sluchovým postižením často jazykem cizím, který se systematicky učí po celou dobu školní docházky. To samotné ztěžuje těmto lidem přístupnost všem textům a jejich rozuměním.

Oporou pro pochopení příběhů z písma je dle slov paní učitelky dramatizace, kterou jako didaktický prostředek užívá často. Přesto však v poslední době, také vzhledem k dnešní podobě výuky náboženství na této škole, musí vybírat texty z Bible, které jsou velmi jasné svou názorností a mají zajímavý děj, nejlépe se zápletkou a rozuzlením (např. Deset egyptských ran, Jonáš a velryba).

Chybí také materiály pro výuku dětí se sluchovým postižením. Materiály pro výuku náboženství u slyšících dětí takřka nelze použít. Prozatím proto zůstává koncipování výuky na paní učitelce.

Paní učitelka se také každý rok podílí na přípravě vánočního a velikonočního programu, jehož součástí je vždy pod vedením paní učitelky seznámení se s dvěma největšími tajemstvími křesťanské víry (narození Ježíše a jeho zmrtvýchvstání).

V současné době má na duchovní život osob se sluchovým postižením v Brně i jinde velký vliv před několika lety vytvořené společenství neslyšících baptistů, kteří nabízejí srozumitelné odpovědi na duchovní otázky lidem se sluchovým postižením dle učení baptistické církve. Velkou výhodou je, že společenství vyvěrá přímo ze středu komunity Neslyšících, má tedy široké pole působnosti a větší respekt ze strany osob se sluchovým postižením.

O pastoraci lidí se sluchovým postižením v katolické církvi v Brně se pokouší otec Josef Zerhau. Nejedná se však bohužel o hlavní náplň jeho práce a tudíž rozkvět věřícího společenství lidí se sluchovým postižením není velký.

Tu a tam jsou paní učitelkou tlumočeny mše svaté pro slyšící. Je tomu tak při zvláštních příležitostech (např. studentská mše na zahájení akademického roku).

Má další návštěva směřovala do Slovenské republiky, kde jsem se při příležitosti mše svaté pro osoby se sluchovým postižením setkala s otcem Felixem Máriem, jež se pastorační a výuce náboženství lidí se sluchovým postižením věnuje poměrně intenzivně. Pastorační práce osob se sluchovým postižením byla jeho zájmem již na vysoké škole. Otec se věnuje duchovním aktivitám pro děti i dospělé se sluchovým postižením. Poměrně často také slouží mše svaté určené těmto lidem v Bratislavě, Trenčíně, ale i v jiných městech. Učí náboženství na základní škole pro sluchově postižené v Bratislavě. O tuto službu byl požádán samotnou školou. Jako učitel náboženství působí ve škole již několik let. Náboženství na této škole má podobu přípravy na svátosti (1. svaté přijímání, příp. křest). O výuku náboženství je zde ze strany rodin žáků se sluchovým postižením zájem. Z dostupných internetových zdrojů také vyplývá, že duchovnímu životu lidí se sluchovým postižením je ve Slovenské republice věnována mnohem větší pozornost. Je to dáno snad také faktem, že na Slovensku bylo možné kněží a řádové bratry touto službou pověřit jako jednou z hlavních náplní jejich práce. U nás, jak potvrzuje text diplomové práce Lukáše Jambora (2010), není z nejrůznějších důvodů možno uvolnit pro toto poslání kněží a bratry, kteří by se na duchovní život lidí se sluchovým postižením soustředili.

I přesto, že duchovní služba pro skupinu lidí se sluchovým postižením žije ve Slovenské republice aktivním životem, pro výuku náboženství dětí se sluchovým postižením není možné opírat se o téměř žádné materiály speciálně vytvořené pro tento účel. Opět je to tedy v plné kompetenci otce.

Jak paní učitelka Maňasová, tak i otec Felix Mário souhlasili s další spoluprací na mé diplomové práci a umožní mi navštěvovat výuku ve škole jejich působnosti, pozorovat a analyzovat hodiny náboženství pro děti se sluchovým postižením.

Námět k modifikaci výzkumného návrhu na základě zkušenosti z terénu

Na základě mých doposud získaných informací z terénu a prostudovaných textových materiálů a internetových zdrojů budu směřovat práci ve výzkumu zejména na výuku náboženství dětí se sluchovým postižením, její specifika a prostředky, s výrazným zřetelem na osobnost dítěte se sluchovým postižením, jeho chápání duchovním otázkám a prožívání duchovního života. Méně pozornosti bude věnováno zpracování možností aktivního duchovního života této skupiny dětí v katolické církvi, poněvadž tato oblast je již poměrně podrobně zpracována v diplomové práci Lukáše Jambora, ačkoli s primárním zaměřením na

populaci dospělých se sluchovým postižením. Ve srovnání s činností v duchovní oblasti katolické církve ve Slovenské republice (příp. i v jiných zemích na základě přístupných textových materiálů) bych v diplomové práci také ráda uvedla doporučení pro možnou budoucí službu katolické církve České republiky směřovanou k lidem se sluchovým postižením.

Pěkný výzkum.

Seznam literatury

BROESTERHUIZEN, Marcel. *Faith in Deaf culture* [online]. Theological studies, 2005 [cit. 2011-04-20]. Roč. 66, č. 2, s. 204-329. Dostupné na WWW: <<http://www.theo.kuleuven.be/cms/fckupload/file/icf/publ/Faith%20in%20Deaf%20Culture.pdf>>.

HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1999. 395 s. ISBN 80-7216-096-6.

JAMBOR, L. *Specifika pastorační práce neslyšících a její současná podoba v České republice*. Diplomová práce obhájená na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci r. 2010 [online]. [cit. 2011-05-01]. Dostupné na WWW: <<http://theses.cz/id/k9cpdv/>>.

KOSINOVÁ, B. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. 61 s. ISBN 978-80-87153-94-9.

KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha: Karolinum, 2003. 303 s. ISBN 80-246-0329-2.

MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*. 2. přeprac. vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994. ISBN nevedeno.

MUROŇOVÁ, E. *Společně vytváříme Boží království. Metodika k pracovním listům náboženské výchovy pro 5. třídu ZŠ*. Brno: Kartuziánské vydavatelství a nakladatelství, 2003. ISBN 80-903287-7-6.

MUROŇOVÁ, E. *S tebou na cestě. Metodika k pracovním listům náboženské výchovy pro 4. třídu ZŠ*, Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2004. ISBN 80-903287-5-X.

MUROŇOVÁ, E., BARÁNKOVÁ, H. *Jsem s tebou. Metodika k pracovním listům náboženské výchovy pro 1. třídu ZŠ*. Brno: Kartuziánské vydavatelství, 2002. ISBN – nevedeno.

PLAČKOVÁ, J., MUROŇOVÁ, E., BARÁNKOVÁ, H. *Poznáváme Boží lásku. Metodika k pracovním listům náboženské výchovy pro 2. třídu ZŠ*. Brno: Kartuziánské vydavatelství, 2002. ISBN – nevedeno.

POUL, J. *Nástin vývoje vyučování neslyšících*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. 67 s. ISBN 80-210-1479-2.

POTMĚŠIL, M. *Úvodní stati k výchově a vzdělávání sluchově postižených*. Praha: Fortuna. 1999. 69 s. ISBN 80-7168-744-8.

POTMĚŠIL, M. *Sluchové postižení a sebereflexe*. Praha: Karolinum, 2007B. 197 s. ISBN 978-80-246-1300-0.

QUILIGOTTI, David, DITTMEIER, Charles, PARKINSON, Francis, HOLLYWOOD, Charles. *Seeing is believing* [online]. Rome: International Catholic Foundation for the Service of Deaf People Conference, Rome, Italy, 1991 [cit. 2011-04-20]. 66 s. Dostupné na WWW: <<http://www.icfdeafservice.org/documents/SeeingisBelieving.pdf>>.

ROBERTSON, Ian. *Ephphata: Be Opened. The Sacred Narratives of Deaf People: Cross Cultural Opportunities in Religious Education and Praxis* [online]. Miami, September 21, 2001 [cit. 2011-04-20]. 8 s. Dostupné na WWW: <<http://www.religiouseducation.net/Resources/Proceedings/24IRobertsonREAPRESENTATION.pdf>>.

SOURALOVÁ, E. *Čtení neslyšících*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. 74 s. ISBN 80-244-0433-8.

ŽIŠKA, Z. *Formy a perspektívy odovzdávania viery nepočujúcom*. Diplomová práce obhájená na Teologickej fakulte Trnavskej univerzity v Bratislave r. 2009. Depon. in: Knihnica Teologickej fakulty Trnavskej univerzity v Bratislave.